

Маја Пердан

ПОЗИЦИЈЕ УЧИТЕЉА У КОМБИНОВАНИМ ОДЈЕЉЕЊИМА

***Апстракт:** Комбинована одјељења стварају потешкоће у васпитно-образовном процесу, све је мање ученика који похађају наставу у овим одјељењима а све више проблема који утичу на организацију и реализацију наставног рада. По доласку у комбиновано одјељење, учитељ преузима велику одговорност јер планирање и припремање васпитно-образовног рада спада у најважније компетенције, и од његове организације и креативности зависи успјех ученика. Овај рад се бави истраживањем позиције учитеља у комбинованим одјељењима, како и на који начин организују рад, да ли се стручно усавршавају, у каквим условима раде и да ли су задовољни.*

***Кључне ријечи:** комбиновано одјељење, учитељи, организација*

Увод

Неповољне демографске промјене праћене снажним миграцијама становништва из руралних у урбане просторе у великој мјери утичу и на промјене у самом функционисању система образовања. Наиме, усљед иселјавања младог становништва из села у град, сеоске школе остају без великог броја ученика, док градске школе због ограничених просторно-техничких и кадровских услова нису спремне да преузму одговорност. Посљедице које произилазе из новонасталог стања највише штете патуљастим школама доводећи у питање чак и њихов опстанак. Иако постоје економски оправдани разлози за гашење патуљастих школа далеко више има аргумената за развој и јачање цјелокупне концепције сеоског школства. То се прије свега односи на осмишљавање нових стратегија рада у комбинованим одјељењима, које би знатно унаприједиле наставни процес, али којим би се и превазишле слабости и недостаци.

Овај рад се првенствено бави испитивањем позиције учитеља у комбинованим одјељењима на подручју града Бијељине. У

⁵⁶msanja@telrad.net

истраживању је анкетирано 28 учитеља који раде у комбинованим одјељењима.

Основни циљ јесте да се утврди да ли постоје разлике у мишљењима учитеља о специфичностима рада у комбинованим одјељењима у односу на старосну доб.

С обзиром на позицију учитеља у комбинованим одјељењима, начине на које учитељи организују рад, облике стручног усавршавања и услове у којима се одвија настава, у раду су дати и приједлози за подизање квалитета васпитно-образовног процеса који се одвија у патуљастим школама.

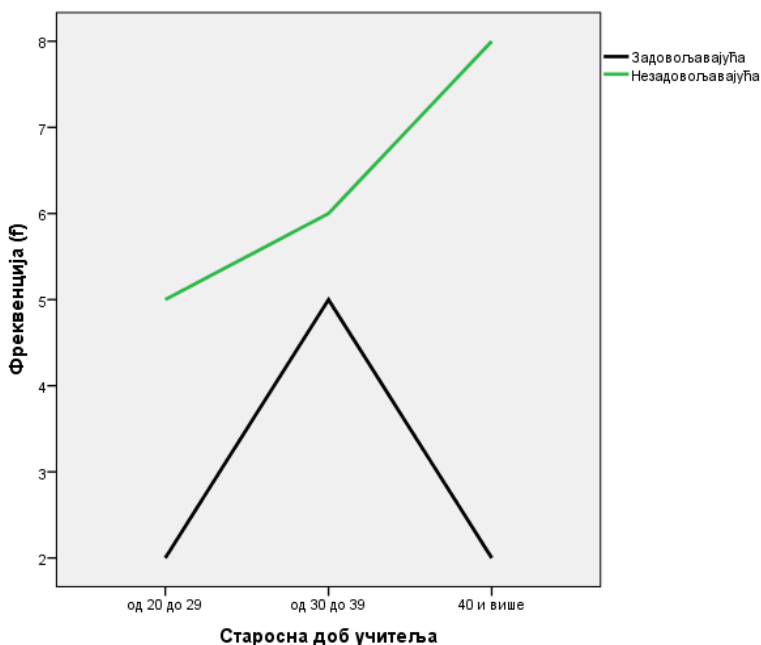
Позиција учитеља у комбинованом одјељењу

Велики број учитеља у Бијељини је принуђен да ради у комбинованом одјељењу у доста тежим условима рада, те стога њихова позиција није нимало једноставна. Осим што истовремено раде са два или више разреда, они морају темељно да испланирају и организују наставу како би остварили максималне резултате и све то да пропрате педагошком документацијом која је преобимна. Јасно је да је рад у комбинованом одјељењу комплекснији и сложенији и да је његово припремање дуготрајније, те да захтијева велики труд и залагање а да за то учитељи немају скоро никакав подстицај.

Поред саме организације рада у комбинованом одјељењу, ту је и неадекватна материјално-техничка основа подручне школе. Ове школе би требало да имају приоритет у опремању, од наставног објекта, школског намјештаја, техничких помагала и уређаја до наставних средстава, што би сигурно олакшало учитељу веома сложен и напоран рад.

Учитељи на подручју града Бијељине су исказали мишљење о задовољству/ незадовољству рада у комбинованом одјељењу, што је представљено Графиконом 1.

Графикон 1. Позиција учитеља у комбинованим одјељењима

Из приложеног Графикана 1 види се да је позиција учитеља у комбинованом одјељењу на подручју Бијељине све више незадовољавајућа са порастом година старости. Такође, види се да је мало учитеља који раде у комбинованим одјељењима задовољно својом позицијом. Међу учитељима старосне доби од 20 до 29 година задовољна су два (7,1%) а незадовољно 5 (17,9%), док је међу онима старосне доби од 30 до 39 година задовољно 5 (17,9%) а незадовољно 6 (21,4%). Учитељи старосне доби преко 40 година само у два случаја су се изјаснили као задовољни (7,1%) а у осам (28,6%) као незадовољни. Укупно 19 (67,9%) учитеља је незадовољно својом позицијом а може се видјети и закључити да су то највише старији учитељи који имају преко 40 година.

Разлози незадовољства учитеља који раде у комбинованим одјељењима су многобројни – од удаљености од града, лоше материјално-техничке опремљености, отежане комуникације са централном школом, преко напорног наставног рада у коме за један наставни час мора да испланира и реализује двије, три или чак четири наставне јединице.

Повећаном бригом за сложену проблематику комбинованих одјељења, адекватније наставне програме, бољим опремањем, изналажењем погоднијег начина планирања и припремања без много

непотребног писања и преписивања могу се и ове тешкоће знатно ублажити (Богнар, 1979, стр. 389).

Стручно усавршавање учитеља

Чињеница да велики број учитеља своја прва искуства стекне управо у комбинованим одјељењима, те да је у студијским програмима наставничких факултета овом проблему посвећено врло мало пажње, упућује да се постави питање о томе колико су заправо учитељи оспособљени за овакав начин рада. „Од највеће важности је квалитетна обука учитеља за рад у комбинованим одјељењима, нарочито у планирању, те у погледу најважнијих компетенција за праћења развоја ученика брже и комплексније уочавање и сазнавање развојних промјена и свих ефеката учења“ (Спасојевић, Симеуновић, 2011, стр. 45).

Учитељ у комбинованом одјељењу, поред наставних компетенција, мора бити сналажљив, спретан, експедитиван, конструктиван и креативан.

Добијени подаци о усавршавању учитеља показују да учитељи, њих 28 на подручју града Бијељине редовно учествују у разним облицима усавршавања.

Често се поставља питање да ли у таквим условима треба да раде старији, искусни учитељи или млађи, али пуни енергије и са почетним ентузијазмом.

У анализи добијених резултата испитиваних учитеља који су радили у комбинованим одјељењима провјеравали смо у каквом су односу „старосна доб“ и „стручност наставника у комбинованим одјељењима“.

Претпостављамо да учитељи млађе и средње старосне доби преферирају рад искуснијих колега. На основу израчунатог $\chi^2 = 1,64$ са $df = 2$ и $p = 0,440$, значи да наш хи-квадрат није статистички значајан а то је да не постоји разлика између мишљења учитеља млађе и средње старосне доби у преференције рада искуснијих колега. Добили смо резултате, на подручју Бијељине да 5 (17,9%) учитеља старости од 20 до 29 година, као и 10 (35,7%) учитеља старости од 30 до 39 година преферира рад искуснијих колега. Учитељи старосне доби преко 40 година сматрају да они сами треба да раде у комбинованим одјељењима. Из добијених резултата види се да и млађи и учитељи средње доби као и старији преферирају рад искуснијих колега. Укупно

78,6% учитеља се сложило да треба да раде искусни учитељи што нам говори да млади учитељи нису довољно обучени за овако сложен и напоран рад, али резултате не можемо генерализовати јер хи-квадрат није статистички значајан. Наш приједлог је да се што чешће организује стручно усавршавање и менторска настава (искуснији учитељи помажу млађим колегама) како би и млади учитељи што боље обављали своје дужности и брже се адаптирали и уклопили.

Организацији рада у комбинованом одјељењу

Организација рада у комбинованом одјељењу представља сложен, захтјеван и тежак рад учитеља. Шпијуновић (1998) „под организацијом образовно-васпитног рада подразумијева такав начин рада који омогућава постизање оптималних резултата у реализацији циљева и задатака основног образовања и васпитања“.

Организација рада у комбинованом одјељењу заснива се на диференцираном учењу. У припремању и организовању наставног рада учитељ мора пазити на индивидуалне и узрасне разлике ученика и према њима кориговати методе, облике и материјално-техничку основу рада. Организација „постаје далеко сложенија у реформисаној школи у коју се у систем образовања укључују шестогодишњаци, поготово са програмима који прилично радикално напуштају традиционалистичку програмску оријентацију и још више традиционалистичке моделе у начину рада, односно интерпретацији програма у цјелини“ (Симеуновић, Спасојевић, 2005, стр. 347).

Истражили смо шта о овом проблему мисле учитељи на подручју Бијељине. Очекујемо да учитељи старије, средње и млађе узрасне доби сматрају да се први разред не може комбиновати са другим разредима. На основу израчунатог $\chi^2 = 1,57$, $df = 2$, $p = 0,456$, види се да хи-квадрат није статистички значајан, а то значи да не постоји разлика између стросне доби и мишљења учитеља о немогућности комбиновања првог разреда са другим разредима. Закључили смо да учитељи старије и средње доби као и млади сматрају да се први разред не може комбиновати са другим разредима. Такође је добијен резултат да 24 (85,7%) учитеља сматра да рад у првом разреду омета ученике других разреда док само 4 (14,3%) учитеља сматрају да их рад са „шестогодишњацима“ не омета.

Организовати наставу у комбинованом одјељењу је тешко али учинити да та настава буде квалитетна, још теже. Укрштене су варијабле „организација квалитетне наставе у комбинованом одјељењу“ и „старосна доб учитеља“. Претпостављамо да старосна доб учитеља утиче на мишљења о организацији квалитетне наставе у комбинованом одјељењу. На основу израчунатог $\chi^2=7,06$ са $df=2$ и $p=0,029$, добијени хи-квадрат је статистички значајан што значи да постоји разлика између старосне доби учитеља и мишљења о организацији квалитетне наставе у комбинованом одјељењу. Добијени коефицијент контигенције је 0,44 и показује да је повезаност између ове двије варијабле умјерена. Види се да постоји повезаност између старосне доби и мишљења учитеља о квалитету организовања наставе у комбинованом одјељењу.

Може се закључити да учитељи старосне доби од 20 до 29 година сматрају да није могуће организовати квалитетну наставу у комбинованом одјељењу док учитељи старији од 30 година сматрају да се може организовати квалитетна настава, што нам показује да младим професорима разредне наставе треба више стручног усавршавања за наставни рад у комбинованом одјељењу.

У комбинованом одјељењу учитељи могу да одлуче да ли ће свој рад прилагодити „једној смјени“ или „смјени и по“. Вилотијевић (1999) сматра да се „најбољи резултати у комбинованом одјељењу могу постићи ако се рад организује у смјени и по, али се то готово и не практикује пошто се учитељима не обезбеђује накнада за повећано радно време“. Укрштене су варијабле „старосна доб учитеља“ и „организација рада у смјени и смјени и по“. На основу израчунатог $\chi^2=3,74$, $df=2$, $p=0,154$ показује да хи-квадрат није статистички значајан, што значи да не постоји статистички значајна разлика између старосне доби и мишљења учитеља о организацији рада у смјени и смјени и по. Млађи учитељи од 20 до 29 година преферирају рад у смјени и по, док учитељи средње доби од 30 до 39 година и старији, преко 40 година преферирају рад у једној смјени. Претпостављамо да су старији учитељи и искуснији, те да преферирају рад у једној смјени јер имају више радног искуства у извођењу наставе у комбинованом одјељењу док млађи, односно неискуснији учитељи преферирају рад у смјени и по јер им треба више времена за организацију васпитно-образовног рада у комбинованим одјељењима.

Оно на шта учитељ мора да обрати посебну пажњу у организацији часа у комбинованом одјељењу јесу планирање и

припремање наставног градива, израду распореда часова, распоред сједења ученика у учионици и праћење, провјеравање и вредновање самосталног рада. Само тако ће успјети да добро, квалитетно и рационално организује рад у комбинованом одјељењу.

Материјално-техничке основе подручних школа

Један од важних услова за рад у комбинованом одјељењу јесте материјално-техничка основа рада школе. „Материјално-технички услови рада у школи обухватају: школски простор, опрему, намештај, наставна и помоћно-техничка средства и уређеност, опремљеност, функционалност и пријатност амбијента у коме се одвија васпитно-образовни рад“ (Илић, Николић, Јовановић, 2008, стр. 223).

Укрштене су варијабле „материјално-техничка основа“ и „припадност подручних одјељења централним школама“. Добијени $\chi^2 = 2,95, df = 4, p = 0,565$, није статистички значајан што значи да не постоји разлика између задовољства/незадовољства материјално техничком основом и припадности подручних одјељења централним школама. Могуће је закључити да учитељи подручних одјељења која припадају централним школама „Кнез Иво од Семберије“, „Јован Дучић“, „Стеван Немања“ и „Доситеј Обрадовић“ нису задовољни материјално-техничком основом. Док учитељи подручних одјељења која припадају централној школи „Меша Селимовић“ дијеле мишљења о задовољству/незадовољству тако да је 50% учитеља задовољно материјално техничком основом, а 50% незадовољно.

Иако учитељи нису задовољни материјално-техничком опремом они ипак сматрају, њих 21 тј. 75% да у учионицама могу направити адекватан распоред сједења ученика и да су им по распореду сједења разреди одвојени.

Разликује се употреба школске табле у „чистом“ одјељењу и у комбинованом, јер се у комбинованом користе двије мање табле или се једна велика дијели на два дијела, како би учитељу било лакше подијелити градиво према разредима. Питали смо учитеље да ли они користе једну или двије табле и добили смо одговор да њих 15 или 53,6% користи једну таблу а 13 или 46,4% користи двије табле. Из поменутих резултата може се закључити да подручне школе у граду Бијељини немају задовољавајуће материјално-техничке услове за рад у комбинованим одјељењима.

„Специфичности рада у комбинованом одјељењу захтевају да радне просторије и намештај обезбеде оптималне услове за бинарну организацију наставног процеса“ (Продановић, Ничковић, 1988, стр. 162). Комбинована одјељења би требало да имају „савремено обликован школски простор, намештај, опрему и наставна средства у школи која треба да допринесу већој ефикасности васпитно-образовног рада, обезбеђивању могућности за реализовање разноврсних облика васпитно-образовног рада у школи, јачању субјекатске позиције ученика и њиховог психофизичког развоја, као и функционалности и пријатности школског амбијента“ (Илић, Николић, Јовановић, 2008, стр. 223). Зато би комбинованим одјељењима требало да се пружи што боља материјално-техничка опремљеност.

Иновативна настава и вредновање у комбинованим одјељењима

Традиционална настава је у великој мјери превазиђена, све више се уносе иновације прожете кооперативношћу, индивидуализацијом, самосталношћу ученика и интеракцијом. „Предности таквог рада су велике, а једна од предности је и та што су иновативни облици рада везани за самостални рад ученика који је обавезан у организацији часова у комбинованом одјељењу“ (Рајлић, 2009, стр.72). Учитељи у комбинованим одјељењима на подручју града Бијељине (N=28), од иновативних модела наставног рада најчешће примјењују: наставне листиће њих 26 (92,9%), интерактивни рад у групама и паровима 16 (57,1%), егземпларну наставу 14 (50,0%), наставу различитих нивоа сложености 10 (35,7%), потом проблемску 6 (21,4%) и најмање примјењују програмирану наставу 5 (17,9%). Иновативна настава захтијева добро припремање учитеља али је корист вишеструка. „Користећи овакве иновативне моделе утичемо на развијање ученичке самосталности, на развијање сарадње међу ученицима, развијање логичког мишљења и закључивања, учимо их како да уче и како да се користе уџбеницима“ (ибидем, стр. 73).

Вредновање рада ученика је круна васпитно-образовног процеса и подразумијева процјену рада ученика. „Вредновањем се провјеравају, оцјењују и евидентирају појединачна и колективна постигнућа“ (Стевановић, 1998, стр. 317). Континуирано праћење

ученика даје учитељу повратну информацију о његовом раду и напредовању. На узорку од 28 учитеља, сви редовно прате и провјеравају сваког ученика појединачно, њих 25% препушта контролисање радова другу из клупе, 14,3% допуштају да ученици сами провјеравају своје радове и никако не ангажују ученика помоћника из старијег разреда. Комбинована одјељења имају мало ученика па учитељима није тешко извршити провјеру њихових знања.

Закључне дискусије

Све је мање ученика који похађају комбинована одјељења, њихов број се из дана у дан смањује али подручне школе постоје деценијама и зато су оне наша прошлост, садашњост и будућност. Позиција учитеља у комбинованом одјељењима није нимало лака и једноставна и пред њих се ставља сложен, захтјеван и напоран рад који изискује много припремања, залагања и труда. Из представљеног можемо закључити да у већини учитељи похађају различите курсеве, семинаре и сл, да се по њиховом мишљењу први разред не може комбиновати са другим разредима, да рад у првом разреду омета ученике других разреда, сматрају да се у условима рада са два или више разреда може организовати квалитетна настава, да у комбинованом одјељењу треба да раде искусни учитељи, да им је напорно у исто вријеме планирати и организовати наставу али и то да боље наставу организују у једној смјени. Учитељи у својим учионицама у већини могу направити адекватан распоред сједења и да су им по распореду сједења у учионици разреди одвојени, да неки користе једну а неки двије табле и да нису задовољни материјално-техничком основом подручне школе. Што се тиче иновативног рада, они га у потпуности примјењују од чега највише користе примјену наставних листића, затим интерактивни рад у паровима и групама, потом егземпларну наставу, наставу на више нивоа сложености, док најмање примјењују проблемску и програмирану наставу. На различите начине добијају повратну информацију од ученика али најчешће редовно провјеравају и прате сваког ученика појединачно.

У разматрању савременог проблема о позицијама учитеља у комбинованим одјељењима истиче се да је учитељу неопходно обезбиједити подстицаје како би имао воље да на што бољи начин обавља свој посао.

Неки од тих подстицаја могу бити:

- новац, односно да учитељи који раде у комбинованим одјељењима имају већа новчана примања;
- да се што чешће организује стручно усавршавање за рад у комбинованом одјељењу;
- да се подручне школе што боље материјално-технички опреме;
- да се смањи и конструише педагошка документација;
- да им се пружи могућност да имају редовне састанке са другим учитељима који су у истој позицији, како би размијенили мишљења;
- да се учитељима у комбинованим одјељењима омогући бенефицирани радни стаж;
- да се направе адекватни приручници који ће учитељима користити као помоћ у даљем раду.

Литература

- Банђур, В. и Поткоњак, Н. (2006). *Истраживачки рад у школи*. Београд: Школска књига.
- Vognar, L. (1979). Osuvremenjavanje rada u školama s kombinovanim odjeljenjima. Osijek: *Život i škola*, str. 7-8.
- Вилотијевић, М. (1999). *Дидактика 3*. Београд: Учитељски факултет
- Илић, М., Николић, Р. и Јовановић, Б. (2008). *Школска педагогија*. Бања Лука: Филозофски факултет
- Продановић, Т. и Ничковић Р. (1988). *Дидактика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства
- Рајлић, И. (2009). *Иновирање наставе у комбинованом одјељењу*. Бања Лука: Графид.
- Симеуновић, В. и Спасојевић, П. (2005). *Савремене дидактичке теме*. Бијељина: Педагошки факултет.
- Симеуновић, В. и Спасојевић, П. (2011). *Комбинована одјељења - педагошки изазов савременог система образовања (Како сачувати сеоске „патуљасте“ школе?)*, Бијељина: Нова школа.
- Стевановић, М. (1998). *Дидактика*. Тузла: Р&С.
- Шпијуновић, К. (2003). *Рационализација рада у комбинованом одјељењу*. Ужице: Учитељски факултет.
- Шпијуновић, К. (1998). *Организација рада у комбинованом одјељењу*. Београд: Културно-просветна заједница Ужице.

THE POSITIONS OF TEACHERS IN COMBINED CLASSES

Summary

Combined classes create problems in educational process; there are fewer pupils who attend these classes and more problems that affect the organization and the actual realization of the process of teaching. Teachers take a big responsibility in combined classes because the planning and preparing of educational work are among the most important competences, and the pupils' success depends on teachers' organization and creativity. This paper examines the position of teachers in combined classes, how they organize their work, whether they have professional improvement, the conditions in which they work and whether they are satisfied.

Key words: *combined class, teachers, organization*